

Tanulmányok Kelet-Európa helyzetéről a 2010-es években

Edutus Egyetem
Tatabánya, Stúdium tér 1.

Főszerkesztő:
Némethné Dr. Gál Andrea

Felelős szerkesztő:
Forrai Márta

Szerkesztette:
Vigh László PhD

MINDEN JOG FENNTARTVA

A mű egészének, vagy bármely részének másolása, sokszorosítása,
valamint információszolgáltató rendszerben történő tárolása
és továbbítása csak a kiadó engedélyével megengedett

ACTA PERIODICA 14. KÖTET

EDUTUS EGYETEM KIADÁSA

www.edutus.hu

ISSN 2063-501X

2018. augusztus

Tartalomjegyzék

AZ „UTOLSÓ CSENGETÉSTŐL” A „BLANKA ALAGÚTIG” Dr. Belyó Pál	4
ALUMNI TEVÉKENYSÉG VIZSGÁLATA A HAZAI FELSŐOKTATÁSI INTÉZMÉNYEK BEN Dr. Duga Zsófia PhD	24
MUTF.RO = FŐ AZ ISKOLA - HÚSZ ÉVES A MAGYAR NYELVŰ NAPPALI TAGOZATOS FELSŐOKTATÁS SZÉKELYUDVARHELYEN 1998-2018 Dr. Kandikó József Professor és Rector Emeritus.....	48
DIGITALE INHALTE IM FREMDSPRACHENUNTERRICHT Majoros Anna PhD / Peres Anna PhD	61
A TERÜLETI TŐKE KUTATÁSOK ÚJ IRÁNYAI Poreisz Veronika	67
DIGITALIZÁLT OKTATÁS A GYAKORLATBAN II. RÉSZ Dr. habil Réger Béla PhD	84
GDP AZ OKTATÁSBAN ... TEGYÜK KICSIT HELYRE! Dr. Sárkány Péter.....	99
A VELENCEI-TÓ TÉRSÉGE TURIZMUSFEJLESZTÉSÉNEK TÖRTÉNETI VIZSGÁLATA Dr. Wirt Gábor.....	113

A VELENCEI-TÓ TÉRSÉGE TURIZMUSFEJLESZTÉSÉNEK TÖRTÉNETI VIZSGÁLATA

DR. WIRT GÁBOR, főiskolai adjunktus
Edutus Egyetem

Absztrakt

A tanulmány célja abban áll, hogy összefoglalja és áttekintse a vizsgált térség fejlesztésével és fejlődésével kapcsolatos dokumentumokat, aminek a segítségével nem csupán a Velencei-tó településeinek történetébe és funkcióinak változásába nyerhetünk bepillantást, hanem kronologikusan is áttekinthetjük a helyi gazdaságfejlesztési elképzeléseket, megvalósulásukat és gyakorlati eredményeiket. Ebből következően tehát a tanulmány egyfajta hiánypótlás céljából is készült, mivel eddig még egy monográfia vagy publikáció keretein belül sem vizsgálták a Velencei-tó térségének gazdaság- illetve turizmusfejlesztését illetve fejlődését interdiszciplináris megközelítésben. Mivel a turizmust a gazdaság többi ágazata nélkül nem lehet hatékonyan fejleszteni, meg kell találni a kapcsolódási pontokat. A térség történetének vizsgálata során több olyan problémakörrel is találkozhatunk, ami a Velencei-tó településeinek fejlesztésekor a mai napig aktuális kérdés. A szezonális problémája, a térséget érő agglomerációs hatások, a kirándulóforgalom növekedése, és ezzel párhuzamosan az éjszakázások csökkenése éppen annyira meghatározták és a mai napig is meghatározzák a térség fejlesztését, mint például a tó vízminőségének és vízszintjének kérdése, vagy a térség több a tótól távolabb eső településére is jellemző közlekedési problémák.

Kulcsszavak: turizmusfejlesztés, településfejlesztés, települések funkciói, Velencei-tó

Abstract

This study summarizes documents pertaining growth of this area. The summary is not just only giving a view on history and function changes of the area's settlements but there is an ample opportunity to encounter local plans improving economy, their implementation and tangible results. This study fills a groundwork gap since no monograph or publication has ever scrutinized the development of economy and tourism in the area of Lake Velence. This study also applies inter-disciplinarian methods. Since tourism cannot be developed effectively without other branches of economy junctions must be found. Examiner of local history will find still relevant issues in developing the area's economy. These issues are: tourism blooms only in summer, town development issues, and increased trip traffic, which reduces number of nights spent at local hotels. These matters have defined the development of the area. Local authorities and business are concerned with the level and quality of the lake. Traffic issues of settlements are concern as well.

Keywords: tourismdevelopment, settlementdevelopment, functions of settlements, Lake Velence

X X X

1. Bevezetés

A fejlesztendő térség gazdasági helyzetének megfelelő feltérképezése –vagy annak hiánya– egy egész fejlesztési projekt eredményét meghatározza. Ebből adódóan nagyon fontos kiindulási alapot jelent számunkra, hogy a fejleszteni kívánt terület állapotát és településeinek funkcióját ne csak térbeli szempontrendszerek, hanem kronologikus vizsgálat segítségével is elemezzük, amit már a fejlesztési projektek generálásának előkészítő fázisában el kell végeznünk. (Pupos 2007)

A Velencei-tó gazdaságfejlesztési lehetőségeinek vizsgálata egy olyan kutatási terület, ahol a tér- és társadalomelmélet szintetizálódik. A téma interdiszciplináris jellegéből adódóan a térség gazdaságfejlesztése több szempontrendszer alapján is kutatható, amelyek közül én a turizmus helyzetének diakrón és szinkrón vizsgálatára, valamint a fejlesztési lehetőségek a rendszerszemlélet szerint történő feltérképezésére fektettem a legnagyobb hangsúlyt.

Tekintve, hogy „a történelem az élet tanítómestere”, kutatásom legelső kérdését az jelentette, hogy mennyiben határozza meg a történelem a Velencei-tó településeinek fejlődését, illetve hogy melyek azok a problémák, amelyek a térség fejlesztése kapcsán már többször is előfordultak, és milyen kísérletek történtek megoldásukra.

További kutatási kérdést vet fel, hogy a turizmus rendszerként történő értelmezéséből következően a Velencei-tó esetében van-e összefüggés a turisztikai infra- és szuprastruktúra állapota és a térség gazdasági teljesítőképessége között, ami feltételezésem szerint helytálló megállapítás.

2. Kutatási előzmények

A Velencei-tó gazdasági hasznosításával elsőként Dr. Polgár Iván foglalkozott, aki abból indult ki, hogy a tó és környékének sokszínű természeti értékeit hiba lenne gazdaságilag nem hasznosítani. Polgár részletes tanulmányában a nádgazdálkodás és a halászat gazdasági szerepén kívül a közlekedés fejlesztése és az akkor formálódó idegenforgalom összefüggéseire is kitért. A különböző gazdasági ágazatok elemzése mellett ezek kapcsolódása, összehangolási lehetőségei sem kerültek el a szerző figyelmét. (Polgár 1914)

Votisky a Velencei-tó problémáit vizsgáló és ezekre megoldási alternatívákat kínáló írásában az idegenforgalom és a fürdőzés fejlesztési lehetőségeinek bemutatására is nagy figyelmet fordított. (Votisky 1934)

A Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal 1938-ban Magyarország üdülő-, fürdő-, és szállóhelyeiről készített elemzése és az 1937-es évre vonatkozó táblázatai nagyon értékes adatokat tartalmaznak a hivatalosan elismert és nyilvántartott üdülőhelyek vendégforgalmi illetve természeti és infrastrukturális jellemzőiről is. (Mozolovszky 1938)

A II. világháború előtti korszak utolsó jelentős Velencei-tóról íródott munkája Sédi nevéhez fűződik, aki a tó vizének és mikroklímájának részletes elemzése mellett a Fejér megyei levéltárban és a Székesfehérvári káptalan levéltárában végzett kutatásai eredményeit bemutató gazdaságföldrajzi áttekintést sem hanyagolta el. (Sédi 1934)

A Velencei-tó gazdasági hasznosításával, különös tekintettel a nádvágásra a II. Világháborús éveket követően elsőként Barabás tanulmánya (1950) foglalkozott. A tanulmány különös jelentősége a nádvágás részletes leírása mellett a tó sorsát befolyásoló legfontosabb történeti összefüggések mintegy 150 éves időintervallumot átfogó ismertetése.

A Velencei-tó a II. világháború utáni évtizedekben főleg átfogóbb földrajzi munkákban illetve tanulmányokban jelent meg. A Velencei-tó fejlesztései 1958 és 1985 között a VIB koordinálásának köszönhetően valósultak meg. A bizottság feladatköre 1985-től 1990-ig a Velencei-Tavi Tárcaközi Operatív Bizottsághoz került.

A Velencei-tavi Intézőbizottság 1958-ban történő létrehozása után a térség nem csupán publikációkban, hanem a turizmusfejlesztésnek köszönhetően egyre több útikönyvben illetve egyéb népszerűsítő kiadványban is valamivel nagyobb szerephez jutott. A korszak számos területfejlesztési dokumentuma közül kiemelt jelentőségű az 1958-ban készült első regionális fejlesztési terv (VÁTI 1958) és az 1971-ben elfogadott Velencei-tavi Fejlesztési Program. (VÁTI 1971)

Mivel Springer Ferenc kiemelt személyiség volt a Velencei-tó fejlesztésében, a források közül különös jelentőséggel bírnak az általa szerkesztett, illetve a VIB elnökségét ellátó évei alatt született fejlesztési dokumentumok (VÁTI 1971, VÁTI 1980, VÁTI 1986; Springer 1989), valamint a Vitkóczy Éva által dr. Richvalszky Évával, Springer Ferenc özvegyével, dr. Springer Miklóssal, Springer Ferenc öccsével és Szaniszló Elemérrel, a VIB Titkárságának egykori munkatársával készített interjúk is (2010), amelyeknek köszönhetően a VIB tevékenységéről is bővebb információt kapunk.

A szocialista korszakban nagy erővel fejlesztett kempingturizmusról Szauer (1964) munkája Magyarország campingjeinek részletes leírását és a campingeken található létesítményekkel

kapcsolatos adatokat, továbbá az 1960-as évektől megvalósított fejlesztések bemutatását is tartalmazza.

A fejlesztési tervekben fontos kérdést jelentett a vizsgált terület lehatárolása, amelynek során figyelembe vették a települések turisztikai funkcióját, az infrastruktúra állapotát és a települések vonzerőit. A korábbi fejlesztési tervek (VÁTI 1971; VÁTI 1980; VÁTI 1986; VÁTI 1987; Springer 1989) a Velencei-tavat és a vízgyűjtő területét kezelték fejlesztendő egységként, a tóparton a fürdőturizmus, a Vértes-hegységben pedig a hegyi, azaz kiránduló turizmus fellendítését célozva meg.

Az 1980-as fejlesztési tervek több ízben hivatkoztak az Állami Tervbizottság (ÁTB) 5019/1979. sz. határozatára, ami lefektette a magyarországi turizmus hosszú távú fejlesztésének főbb alapelveit, amelyek közül a Velencei-tó – Vértes üdülőkörzetet leginkább a kempingek létesítésével történő szállásférőhely-bővítés, a termálturizmus és a kiemelt üdülőkörzetek fejlesztése, a fizetővendég-szolgáltatás szerepének növelése és a szervezett turizmus a kulturális, sport - és szórakozási kínálat szélesítésével megvalósítandó fejlesztése érintették. (VÁTI 1980)

Az 1980-ban megjelent Velencei-tavi üdülőtáj általános rendezési terve, városépítési koncepció nagy mennyiségű adathalmazt dolgozott fel, elemezve az elmúlt évtizedek és a jövő várható fejlődési tendenciáit. A fejlesztési terv és elemzési anyag nem csupán a turizmus, hanem a gazdaság többi ágazatának és a hozzá kapcsolódó közlekedés problémáinak feltérképezését is magában foglalta. A hosszú és szakszerű elemzésekben gazdag dokumentum a korszak fejlesztési terveihez hasonlóan a Velencei-tó vízgyűjtő területét vette a tervezés alapjául, viszont Vereb, Lovasberény és Pátka településekre vonatkozó adatok és elemzések csak alig jelentek meg a hosszú anyagban, akkor is csak többnyire a falusi turizmus és rövidebb kirándulások célpontjaként. (VÁTI 1980)

Az 1980-as években megjelent fejlesztési koncepciók sorában különös jelentőséggel bírt a VÁTI által 1986-ban kiadott „A Velence-tavi üdülőtáj regionális rendezési terve” című dokumentum, ami a települések gazdasági funkcióinak és Budapest agglomerációs hatásának vizsgálatokor különösen hasznos és részletes adatokat tartalmazó forrásnak bizonyult. (VÁTI 1986)

A Velencei-tavat látogató strandolók számának látványos növekedése az 1980-as években egyre nagyobb vízellátási problémákat eredményezett, amelyek a korszak fejlesztési

dokumentumaiban is egyre nagyobb hangsúlyt kaptak. (Bulkai 1986; VÁTI 1986; Előterjesztés 1990)

Az 1945 utáni, több évtizedet átfogó, a turizmusra vonatkozó statisztikai adatokat összegző és elemző munkák jelenleg még hiányoznak, bár meg kell említeni Petykó munkáját (2010), amely a KSH valamennyi a kempingekkel kapcsolatos fellelhető vendégforgalmi adatát közölte.

Az 1990-es években megjelent fejlesztési tervek a térség megelőző évtizedeiben végbement turizmusfejlesztésének hatásait vizsgálják. (Tombácz – Ress 1993, Szabó 1998)

A privatizáció következményeivel a Velencei-tó gazdaságára nézve a XXI. század elejétől kezdtek érdemben foglalkozni. (Molnár et al. 2002, Bendi et al. 2013)

A rendszerváltozás után egyre több monográfia jelent meg a tó településeiről, mindezek mellett még átfogóbb földrajzi- és településföldrajzi munkákban is találkozhatunk a Velencei-tóval. A Velencei-tó községei fejlődésének és funkcióinak vizsgálatában nagy segítséget nyújt a Sikos T. és Beluszky által kidolgozott falutipológia. (Sikos T. – Beluszky 2007)

A Velencei-tó térségének turizmusfejlesztéséről jelenleg csak csekély mennyiségű szakirodalom áll rendelkezésre. A Velencei-tó településeinek turisztikai funkcióit és településhálózati szerepét átfogóbb településföldrajzi munkákban már elemezték, de a települések turizmusfejlesztésével valamivel részletesebben eddig a Gárdonyról, Pákozdról, Velencéről és Kápolnásnyékről írt monográfiákban foglalkoztak. (Vitek 2009, Kupi 2000, Kupi 2004, Erdős et al. 2001) A Velencei-tó partszakaszának hasznosításáról és változásairól Boromisza kutatásaiból (2012) tájékozódhatunk.

A XXI. században számos szervezet foglalkozott a térség fejlesztésével, melyeknek egymással párhuzamos tevékenysége az általuk összefoglalt fejlesztési tervekben megjelenő különbségek, illetve az egymástól gyakran eltérő prioritások meghatározásában figyelhető meg. Közös jellemzője ezeknek a dokumentumoknak, hogy a fejlesztési elképzelések egyértelműen a Velencei-tó térségére fókuszáltak, a Váli-völgy és a Vértes térsége pedig teljesen a háttérbe szorult, a falusi turizmus fejlesztésének ötletén kívül gyakran hiányoztak az egészen konkrét javaslatok arra a kérdésre, hogy milyen módon kapcsolódhatna ez a két teljesen különböző struktúrájú térség a Velencei-tó gazdasági rendszeréhez illetve turizmusához. (RVA 2001, Molnár et al. 2002, Molnár et al. 2006, Szegmens 2009, VTE 2011, Bendi et al. 2013) Ezeknek a koncepcióknak további közös jellemzője, hogy egyaránt

fontos szerepet szántak az aktív - és az ökoturizmusnak, továbbá hogy az attrakciófejlesztés szükségessége mellett felismerik a rekreáció illetve egészségturizmus trendjei által kínált lehetőségeket is. A XXI. század valamennyi fejlesztési tervében fontos célként szerepelt az attrakciók fejlesztése és a szálláskínálat bővítése. A szálláskínálatot mind a fejlesztéssel foglalkozó szakemberek, mind a helyi polgármesterek minőségi szálláshelyekkel szeretnék bővíteni.

Az említett tervezetek a kiemelt üdülőkörzet gazdaságának fejlesztését a turizmus élénkítése révén képzelték el, ezzel szemben Fejér megye 2014-ben megjelent területfejlesztési koncepciója az eddigi fejlesztési tervekhez képest fordított nézőpontból közelítette meg a turizmus fejlesztését. A koncepció ugyanis kimondja, hogy a térség turizmusfejlesztésének alapfeltétele a helyben élők életszínvonalának növelése. A helyi mezőgazdaság fejlesztése, a háztáji gazdaságok és a termékfeldolgozás bővítése, a megye turisztikai célterületeinek speciális helyi termékekkel való ellátása megteremtheti a kapcsolatot a mezőgazdasági és a turisztikai szektor között. A turizmusfejlesztési tervek meghatározó eleme a Velencei-tó és a Váli-völgy bicikliúttal történő összekapcsolása. Emellett a megyén belüli közlekedés fejlesztése szintén fontos célkitűzésként szerepel. A tervezet a turizmust a TDM – szervezetek égisze alatt tervezi élénkíteni. (Vaszócsik et al. 2014)

3. Vizsgálati módszerek

A Velencei-tó egyes településeiről megjelent monográfiák és a vonatkozó szakirodalom feldolgozása mellett több korabeli településfejlesztési dokumentumot is elemeztem. A jelenleg már vitathatatlanul igen fontos turizmus – amelyet részben propagandaeszköznek is tekintettek (Rehák 2011) – ugyanakkor éppen az 1960-as, 1970-es években vált meghatározóvá a Velencei-tó környéki települések életében, így a szocialista korszakban, különösen annak végén keletkezett fejlesztési elképzelések, tervek áttekintése és elemzése a tanulmány fontos részét kellett, hogy képezze. A KSH és TeIR történelmi adatbázisát a Geomarket szoftver segítségével elvégzett térképi ábrázolással is feldolgoztam, ami az eredmények kronologikus összehasonlítását is lehetővé teszi. A statisztikai adatok feldolgozását a térség múltjához kapcsolódó kvalitatív interjúkkal egészítettem ki, melyeket Kupi Lászlóval, Velence és Kápolnásnyék fejlesztésében már több évtizede részt vevő volt alpolgármesterrel, Tóth Istvánnal, Gárdony polgármesterével, Szigetvári Orsolyával, az Agárdi Gyógy- és Termálfürdő értékesítési vezetőjével, valamint Sívó Rolanddal, a Velence

Resort&Spa szálloda igazgatójával készítettem. A Velencei-tó turizmusfejlesztésének vizsgálatát a velencei-tavi fürdőkultúra kezdeteitől, az 1910-es évektől indokolt elkezdenünk, tekintve, hogy az azt megelőző korokban a Velencei-tó települései tisztán mezőgazdasági funkcióval rendelkeztek. A Velencei-tó partján és környékén fekvő települések közül tanulmányomban csak azokat a településeket vizsgálom, amelyek a 2011-es népszámlálás idején a TeIR és a KSH adatai szerint kimutatható turisztikai funkcióval rendelkeztek, amit a kereskedelmi és/ vagy magánszálláshelyek/ közösségi szálláshelyekre, a vendégek számára és ebből adódóan a vendégéjszakákra vonatkozó adatok meglétéből állapítottam meg. Az előbb említett adatok a Velencei-tó alábbi települései esetén jelennek meg: Gárdony, Kápolnásnyék, Nadap, Pákozd, Pázmánd, Sukoró és Velence.

4. Eredmények

4.1 A Velencei-tó turizmusának kezdetei

Annak ellenére, hogy a tó már 1907-1908 óta már számos budapestinek kedvelt fürdőhelyüül is szolgál (Polgár 1914, Boromisza 2012), az 1920-as évekig a Velencei-tó gazdasági hasznosításának a középpontjában a halászat és a nádértékesítés állt. A Velencei-tó fürdőkultúráját megalapozó Dr. Polgár Iván „A Velencei-tó” című munkájában a tó nyújtotta gazdasági lehetőségeket elemezte, kiemelt szerepet szánva a tóvíz és a gyógyhatású iszap hasznosítási alternatíváinak. (Polgár 1914) A nyaralás társadalmi elterjedésének és a turizmus fejlődésének a XX. század elején fontos feltétele volt a szabadidő, ami a társadalom szélesebb körének a Bethlen-kormány 1923-as törvénye nyomán állt rendelkezésére, ami a 8 órás munkaidő mellett bevezette a fizetett szabadságot is. (Kupi 2004) A vasúti közlekedés fejlesztését Polgár Budapestről a Velencei-tó irányába úgy képzelte el, hogy „Kápolnás Nyéktől két elágazást adnánk a villamosnak, egyik Velence községbe, a másik Kisvelence felé Gárdonyig menne.” (Polgár 1914: 39) A Balaton és a Velencei-tó adottságai közötti különbségek már a XX. század elején szembetűnőek voltak, a Velencei-tóra látogató közönség kapcsán Polgár ugyanis megjegyezte, hogy „nem is lesz itt szükség a fényűzésre, akinek ez a célja, megtalálja és tovább folytathatja a Balatonon.” (Polgár 1914: 34) A vasúti közlekedés mellett a Velencei-tó települései közötti vízi közlekedésnek, az északi és déli part közötti közlekedési kapcsolat kiépítését kikötők létesítésével és benzines motorcsónakok beszerzésével lehet a gyakorlatban megoldani. (Polgár 1914)

Az I. világháború után részint az igen komoly háborús veszteségek, részint a vízumkényszer, valamint a fényképes útlevelek bevezetése miatt (Bencsik 2007) a nemzetközi turizmus jelentősen visszaesett, ám ez a hanyatlás még súlyosabban érintette Magyarországot, hiába számított Európa legolcsóbb országának. (Tihanyi 1986) A békeszerződés következtében „a budapesti és balatoni fürdők kivételével az összes számottevő gyógyvizünket elvesztettük.” (SÉV 1919–1922) A két világháború között a Balatoni fürdőket – elsősorban üdítő hatásuk miatt – gyógyfürdőknek tekintették, ám a nagyarányú, kormányzatilag támogatott fejlesztésük ebben a korszakban kezdődött el. Minthogy a turisztikai desztinációk zöme az elcsatolt területeken feküdt, a megmaradt turisztikai kapacitás nem tudta kielégíteni a belföldi igényeket, emiatt került bevezetésre Magyarországon később a Velencei-tónál is népszerűvé váló fizetővendéglátás, illetve a kempingturizmus. (Galambos – Törzsök 2015)

A Velencei-tó első rendezési tervének ötlete 1936 tavaszára nyúlik vissza, amire gróf Széchenyi Viktor, Fejér vármegye és Székesfehérvár szabad királyi város főispánja a Székesfehérvári Kultúrmérnöki Hivatalt kérte fel, az előmunkálatokat pedig lényegében a dr. Kleisztner Gusztáv által alapított Velence-tavi Szabályozási Társulat végezte. (Erdős et al. 2001)

A velencei-tavi fürdőkultúra megszületésekor az 1930-as években a turizmusfejlesztés lehetőségeivel az Országos Magyar Idegenforgalmi Tanács foglalkozott. Fejér megye leginkább a Velencei-tavat szerette volna fejleszteni. A fejlesztésben részt vettek a fürdőegyesületek és a Velencei-tavi Országos Szövetség, amit 1935-ben hívtak életre. A fejlesztések főbb céljai a part szabályozása, védelmi kőgát építése és a kor igényeinek megfelelő kikötők létesítése voltak. (Erdős et al. 2001)

A két világháború közötti időszakban a nemzeti identitástudat erősítése céljából számos polgári egyesület alakult, amelyek közül a fürdőkultúra szempontjából fontos Gárdonyi Fürdőegyesületet (1930) és Agárdi Fürdőegyesületet (1933) emelném ki, amelyek többek között foglalkoztak a fürdő- és nyaralótelep fejlesztésével, a közegészségügy megfelelő színvonalának biztosításával és a fürdőtelep lakóinak és vendégeinek képviselésével. (Vitek 2009)

Az 1930-as években a Velencei-tónál villahelyet vásárolt személyek legalább 95%-a fővárosi, 1934-ben pedig 150.000 látogató érkezett vonaton, autón, kocsin vagy kerékpáron a tóhoz. Az ideutazók között voltak telek és villatulajdonosok, családtagjaik és látogatóik, nyári üdülés céljából állandó jelleggel itt tartózkodók és legnagyobb részt hétvégi kirándulók. „Ennek a

150.000 egyénből álló utasforgalomnak legalább 80%-a budapesti.” (Votisky 1934: 24) Ezekkel az adatokkal teljesen egybevág Cholnoky Jenő egyetemi tanár a Velencei-tóról tett legfontosabb megállapítása. A Velencei-tavi Országos Szövetségben tartott előadásán kifejtette, hogy a Velencei-tó „nem versenytára a Balatonnak, hanem kiegészítik egymást idegenforgalmi rendeltetésükben.” (MOT 1936: 70)

Szerinte a Balaton inkább hosszabb tartózkodásokra és nyaralásokra alkalmas, ezzel szemben a Velencei-tó fővároshoz való közelsége és olcsó megközelíthetősége miatt első sorban hétvégi kirándulásokra és rövid ideig tartó olcsó fürdőzésre ideális. Cholnoky állásfoglalása alapján a Velencei-tó környékének épített környezetét magyaros stílusú nyaralóknak és weekendházaknak kellene meghatározni. (MOT 1936)

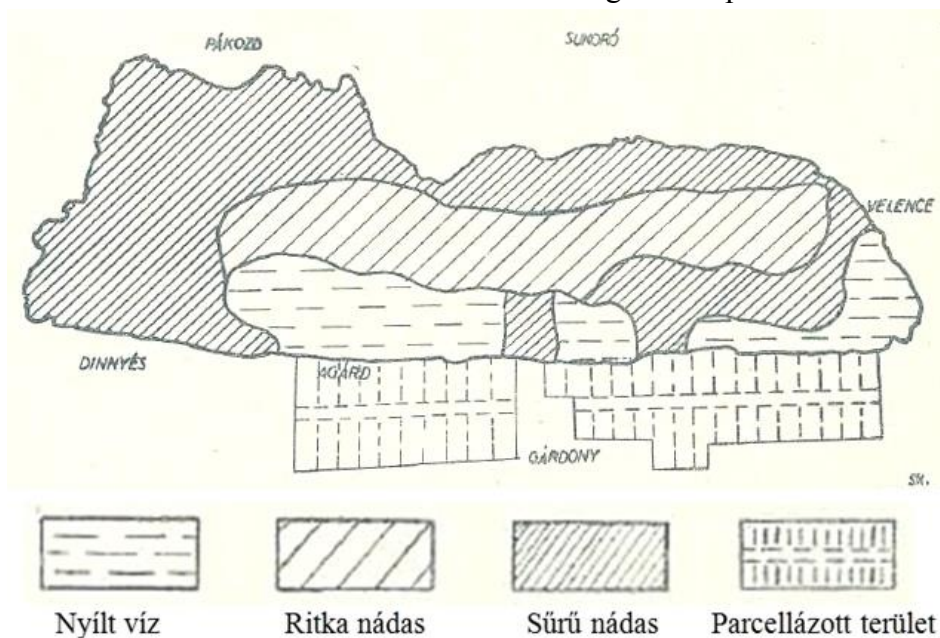
Votisky a Velencei-tó problémáit és ezeknek megoldási lehetőségeit felvázoló munkájában külön fejezetet szentelt a Velencei-tó és Budapest kapcsolata elemzésének. Votisky már 1934-ben pontosan leírta a Velencei-tó településeinek jövőjét: „ha a MÁV beiktatja az Árpád-rendszerű gyorsmotor járatását, akkor a folyton erősödő települési folyamat a Velencei tavat Budapest egyik külterületévé fogja tenni. Nemigen lesz a Velencei tó sem nehezebb kirándulási probléma, mint ma Csillaghegy, Békásmegyér vagy a Hármashatár-hegy, vagy Zugliget és Máriaremete.” (Votisky 1934: 25) Votisky megállapításában két nagyon fontos következtetést is találunk: a vasúti közlekedés meghatározó hatással van a Velencei-tó déli partján fekvő települések jövőjére, a részben ezzel is kapcsolatba hozható beköltözések következtében pedig a szóban forgó települések a budapesti agglomeráció részévé válnak. Az 1934-ben megjelent kiadvány nem csak a Velencei-tavi Intézőbizottság működésének idején adott új ötleteket a tó és településeinek fejlesztésével foglalkozó szakembereknek, - amit 1975. októberi utánnyomása is bizonyít-, hanem napjainkban, a XXI. században is számos olyan alapelvet és megállapítást találhatunk a dokumentumban, amelyek a legújabb terület illetve településfejlesztési koncepcióknak is fontos alapját kell, hogy képezzék.

Az úri nagybirtokok hosszú léte is hozzájárult, hogy az agárdi és gárdonyi partszakasz fürdőként történő parcellázására csak az 1930-as években kerülhetett sor. Az ebben az időszakban épült balatoni műút is a Velencei-tavi fürdőkultúra megszületésének egyik fontos infrastrukturális feltétele volt. (Kovács - Gonda 1958) A fürdőtelepülések fejlesztése ebben az időben kormány szintű célkitűzésnek számított, amihez a vízminőség javításán kívül az úthálózat fejlesztése is hozzá tartozott.

A XX. század első évtizedeiben önmaguktól, meglehetősen szabályozatlanul fejlődtek a Velencei-tó fürdőtelepei, mivel az ekkor még érvényben lévő 1911-es fejér vármegyei építési szabályrendelet még nem tartotta szem előtt egy modern üdülőhellyel vagy fürdővel kapcsolatosan felmerülő igényeket. Ennek következtében a szabálytalan és célszerűtlen területeloszlások, a tájképtől idegen és esztétikusnak sem nevezhető és sokszor tűzveszélyes épületek sem voltak ritkák a tóparton. Ezt a problémát Fejér-vármegye vezetősége egy korszerűbb telekosztási és szabályrendelet bevezetésével tervezett megoldani, aminek kidolgozására a Gárdonyi Fürdőegyesületet kérte fel. A Velencei-tóhoz látogatók az 1930-as években budapesti fürdőzőkből, az ország szinte minden részéről és az elcsatolt területekről érkező nyári üdülésüket itt töltő turistákból és ide települőkből tevődtek össze. (Votisky 1934)

A Velencei-tó népszerűségének növekedése mellett a térség idegenforgalmi problémáival is foglalkozni kellett. Sédi balneológiai térképe alapján megállapítható, hogy a tó területének döntő többségét nádas borította, nyílt vízfelület csak Agárd és Gárdony egy-egy hosszanti tóparti részén, valamint a Velencéhez tartozó kis partszakaszon állt az ide látogatók rendelkezésére. Agárd és Gárdony vonatkozásában a parcellázott terület a partról könnyedén megközelíthető nyílt vízfelülethez igazodott. (1. ábra)

1. ábra: A Velencei-tó balneológiai térképe

Forrás: Sédi 1944, 59. p.

Az 1930-as években a tópart még szabályozatlan volt, a vízvezeték, csatornázottság és a partvédelem hiánya mellett a tómeder tisztítása és a nagy befogadóképességű modern szállodák létesítése egyaránt váratott magukra. A villanyvilágítást eddig az időszakig csak a Velencei-tó környékének harmadában sikerült bevezetni. Mindezekből az is következik, hogy a (magasabb jövedelmű) külföldi turisták közül csak a vízi madarászat, horgászat és jachtozás kedvelőit lehetett a Velencei-tóhoz vonzani.

A második világháború előtt jellemzően a települések voltak a turizmus- és területfejlesztés kezdeményezői, sőt koordinálói. (Galambos – Törzsök 2013)

A Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal 1938-ban Magyarország üdülő-, fürdő-, és szállóhelyeiről készített elemzést. A kiadvány is megerősíti, hogy ebben az időszakban „a hivatalosan elismert és nyilvántartott üdülőhelyek száma kevés”. (Mozolovszky 1938) Ezeknek az üdülőhelyeknek a döntő többsége a Balaton partján található. A Velencei-tó partján fekvő települések közül Gárdony és a közigazgatásilag hozzá tartozó Agárd, valamint Velence tartoztak Magyarország nyilvántartott üdülőhelyei közé. A települések fejlesztése szempontjából fontos megemlíteni, hogy a Balaton környéki üdülőhelyek a Balatoni Intéző Bizottság, a Velencei-tó települései pedig a Velencei Tavi Szövetség, a többi település pedig az Országos Vendégforgalmi Szövetség illetékességi körébe tartoztak. Az 1937-es statisztikák szerint Gárdony 2, Agárd 1, Velence 1 tavi fövenyfürdővel rendelkezett. (Mozolovszky 1938) A szállodák, panziók, vendégfogadók száma – ami az elsődleges turisztikai szuprastruktúra meghatározó elemét képezi – Gárdony esetében 4, Agárdon 2, Velencén pedig 4. Férőhelyek szempontjából ez 33, 17 és 46 főt jelentett, a két település ezek alapján feltételezhetően egyformán kedvelt üdülőhelynek számíthatott. (1. táblázat)

1. táblázat: A Velencei-tó települései és a Balaton legjelentősebb idegenforgalmi központjainak összehasonlítása a szállodák, vendégfogadók és panziók száma, ill. férőhelyei alapján, 1937

Település neve	Szállodák, panziók, vendégfogadók száma	Férőhelyek száma
Gárdony	4	33
Agárd	2	17
Velence	4	46
Pákozd	2	9
Kápolnásnyék	4	14
Balatonfüred	15	593
Balatonalmádi	27	638
Balatonboglár	16	604
Siófok	37	1228
Balatonlelle	28	776
Keszthely	14	213

Forrás: Saját szerkesztés Mozolovszky (1938) alapján.

Az ekkor már rohamosan elszaporodó, habár nem a fizetett vendéglátás részét képező nyaralók és hétvégi házak tulajdonosai és vendégei a szállodákban, panziókban és vendégfogadókban megszállóknál lényegesen nagyobb tömegeknek biztosítottak szállást. Szállodákat (vendégfogadókat és penziókat) a korabeli turisták Gárdony, Agárd és Velence mellett még Pákozdon és Kápolnásnyéken is találhattak. Ebben a kategóriában a Velencei-tó települései a Balaton jelentősebb idegenforgalmi célpontjainak már ekkor sem lehettek versenytársai. Az 1937-es évre vonatkozó adatok alapján megállapíthatjuk, hogy a Velencei-tó települései közül a II. Világháború előtt Gárdony és a hozzá tartozó Agárd, Velence, Pákozd és Kápolnásnyék rendelkeztek turisztikai funkcióval. A szálláskínálat szükségése ellenére a turisztikai infrastruktúrához tartozó közlekedési hálózat fejlettsége az ország többi üdülőhelyével összehasonlítva korszerűnek számított: a Velencei-tó két legjelentősebb települése, Gárdony és Velence egyaránt rendelkezett vasút- és autóbusz állomással, benzinkútja Gárdonynak volt, autójavító műhelye pedig Velencének.

Az 1930-as években már több ezer látogató kereste fel a Velencei-tavat, de az akkor még nagyon hiányos elsődleges turisztikai szuprastruktúra, a szállásszolgáltatás és az ehhez kapcsolódó vendéglátás nem tudta kielégíteni a gyorsan megnőtt igényeket, ezért „a tó partján fekvő községek lakossága lassan berendezkedett arra, hogy tavasztól őszig egy-két szobát

lakásából megszálló helyként az üdülők rendelkezésére bocsát jó pénzért.” (Votisky 1934: 18)
A szálláskínálat többféle kategóriájú szállással történő bővítése tehát alapfeltétele volt a Velencei-tó turizmusának fejlesztésének és az itt nyaralók számának növelésének.

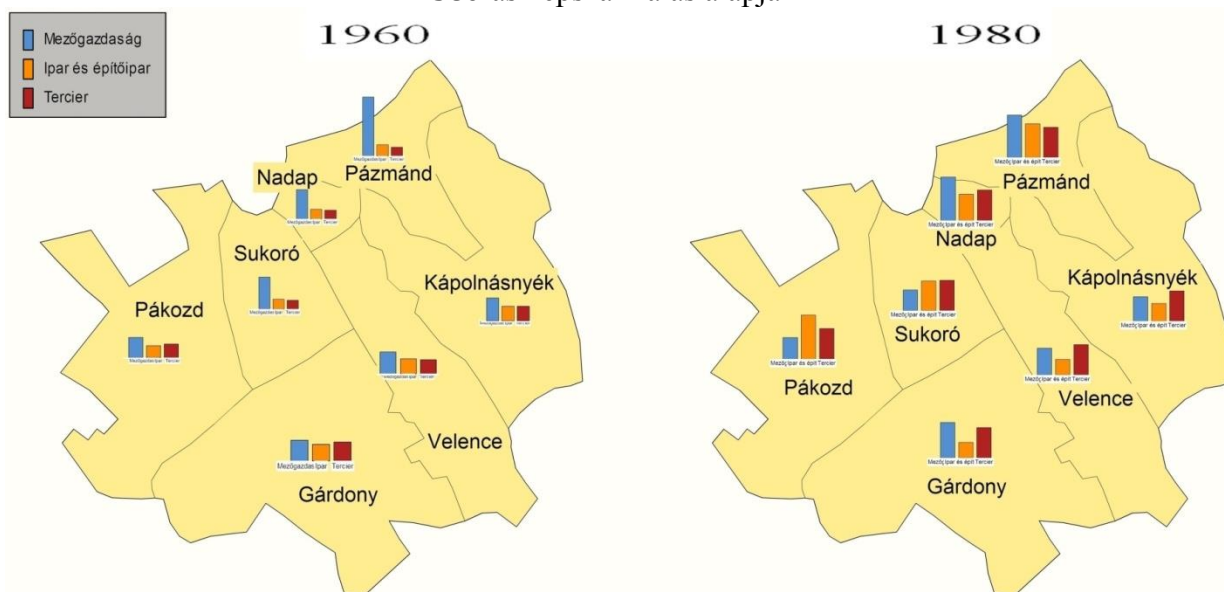
4.2 A gazdasági szerkezet és a turizmusfejlesztés változásai a Velencei-tó partján a II. világháború utáni időszakban

A második világháború után kibontakozó szocialista gazdálkodás a magánvállalkozásoknak az idegenforgalom területén sem engedett teret, ezáltal az egész szektor jelentősen átalakult, tekintve, hogy a turisztikai szállás- és vendéglátóhelyeket jellemzően családok üzemeltették. (Galambos – Törzsök 2015, Rehák 2011) A leírt gazdaságfejlesztési gyakorlat azonban több számításba nem vett problémát okozott, amelyekre a Velencei-tavi üdülőtáj általános rendezési tervében is találunk utalást: „A fejlesztési programok megvalósítása során egyre több létesítmény kerül tanácsi kezelésbe, ezzel szaporodnak a tanácsi üzemeltetés és fenntartás gondjai.” (VÁTI 1980: 53.)

A Velencei-tó településeinek gazdasági szerkezetéről az 1963. évi állapotokat tükröző, 1967-ben megjelent Magyarország nemzeti atlaszán a térség gazdasági szerkezetét még a mezőgazdaság uralta, amit a vegyes szántóföldi gazdálkodás és a sertéstenyésztés jellemeztek, emellett az erdőgazdálkodás jelenlétét is ki kell emelnem. Az iparban foglalkoztatottak száma 1963-ban sem Gárdonyban, sem Velencén nem haladta meg a 100 főt. (Papp-Váry 2005)

A mezőgazdaság és az ipar mellett az 1970-es évektől tehát a Velencei-tó településein egyre fontosabbá vált a turizmus, amit bizonyítanak a foglalkoztatási adatok változásai is. Ha az aktív keresők szektoronkénti megoszlását az 1960-as és az 1980-es népszámlálás adatai alapján szerkesztett térképek segítségével összehasonlítjuk, képet alkothatunk a térség települései gazdasági szerkezetének változásairól. (2. ábra)

2. ábra: Az aktív keresők megoszlásának változása a Velencei tó településein az 1960-as és az 1980-as népszámlálás alapján

Forrás: Saját szerkesztés a Geomarket szoftverrel a TeIR adatai alapján.

Az aktív keresők szektoronkénti megoszlását vizsgálva az 1960-as népszámlálás évében a Velencei-tó településein kivétel nélkül a mezőgazdasági funkció dominál. A térkép alapján úgy tűnik, hogy a minél nagyobb az adott település tótól való távolsága, annál erősebb a mezőgazdasági funkciója. Ezekhez a településekhez napjainkban is kiváló termőhelyi adottsággal rendelkező szántóterületek tartoznak. (VÁTI 2009)

Az 1980-as állapotot vizsgálva az iparban dolgozók számának növekedése mellett még azt is megállapíthatjuk, hogy a mezőgazdasági szektor súlya az összes településen csökken, ezzel párhuzamosan a tercier szektor folyamatos növekedésnek indult. Az ekkor már turisztikailag jelentős szerepet játszó Velencén, az északi parton fekvő Sukorón és a térségi kereskedelmi központ szerepét betöltő Kápolnásnyéken az aktív keresők többsége egyaránt a tercier szektorban talált megélhetést.

Ez a foglalkoztatási struktúra arra enged következtetni, hogy a Velencei-tó közelsége alapjaiban határozta meg a térség gazdasági szerkezetét. Az erős mezőgazdasági funkciójú települések, Nadap és Pázmánd a tó partjától távolabb helyezkednek el.

A térség legnépesebb településén az aktív keresők szektoronkénti megoszlása nagyon érdekesen alakult. 1980-ban Gárdonyban a legtöbben a mezőgazdaságban és a tercier szektorban dolgoztak. Erre a foglalkoztatási struktúrára több tényező is magyarázatot adhat. A három szektor viszonylag kiegyensúlyozott súlya Gárdony esetében feltehetőleg Zichyújfalu

és Gárdony együttes adataiból is adódik. A Gárdonytól délre fekvő település csak a XX. század végén, 1997-ben vált önálló községgé. Az 1962-es Gárdonyhoz történő csatlakozásnál döntő érvnek számított, hogy a lakosság csaknem 80%-a az Agárdi Győzelem Állami Gazdaságban (később Agárd-Zichyújfalui Mezőgazdasági Kombinát) dolgozott, ezen kívül még sokan ingáztak Székesfehérvár üzemébe is. (Tóth 2013)

Az 1971-ben jóváhagyott Velencei tavi Központi Fejlesztési Programban is megfogalmazódott, hogy a Velencei-tó környékére nem lehetett ipart telepíteni, így a szekunder szektorban dolgozó munkavállalók döntő többsége más településekre ingázott.

A tó partján fekvő településeken a terciér szektor fontos részét képezték az idegenforgalmi létesítmények. Az ebben az időszakban dinamikusan fejlesztett kempingek mellett magasabb kategóriájú szállások is rendelkezésre álltak. 1965-ben a Velencei-tónál az agárdi Varsa hotel és a szintén ugyanazon a településen, Gárdonyban található Gárdonyi Géza szálló működtek szállodaként, 18 valamint 20 férőhellyel, ami 5 és 8 szobát jelentett. A tó partjától távolabb fekvő Nadapon, a Meleg-hegyen található turistaszállás 4 szobájával 50 fő befogadására volt alkalmas. Az 1965. évi adatok alapján tehát Nadap községnek is volt már turisztikai funkciója, ami feltételezhetően a természeti attrakcióknak köszönhető. 1965-ben 1304, 1966-ban 1392 vendég éjszakázott itt, amiből a külföldi állampolgárok száma 1965-ben 100, 1966-ban pedig ennek több mint a duplája, 209. (KSH 1967)

A tó településeinek Budapest és Balaton közötti fekvése a Balaton tehermentesítésének a lehetőségét is megteremtette a fejlesztéssel foglalkozó szakemberek fejében (FML 1971; VÁTI 1980; Molnár et al. 2002), a megnövekedett hétvégi és kirándulóforgalom kiszolgálásához azonban a tó déli partján fekvő településeken már meglévő már megfelelőnek mondható alap infrastruktúra mellett a turisztikai infra- és szuprastruktúra nem bizonyult elégségesnek. A turisztikai infrastruktúra a korlátozott strandférőhelyek és a strandokon szűkösen rendelkezésre álló létesítmények miatt nevezhető hiányosnak, az elsődleges szuprastruktúrához tartozó szálláshely-szolgáltatás a már ismertetett és elemzett adatok alapján jellemzően a kempingekre és az alacsonyabb kategóriájú szállástípusokra épült. A vendéglátóipari ellátás fejlődése érdekes képet mutat. (2. táblázat)

2. táblázat: A vendéglátóhelyek alapterületének változása a Velencei-tó településein, 1970, 1980, 1985, 1990

Vendéglátóhelyek alapterülete (m2)	Gárdony	K.nyék	Nadap	Pákozd	Pázmánd	Sukoró	Velence
1970	2897,	898,	95,	641,	233,	87,	1965,
1980	4117,	819,	93,	469,	233,	89,	3160,
1985	6307,	805,	93,	469,	233,	101,	7389,
1990	5002,	884,	93,	920,	180,	105,	2126,

Forrás: saját szerkesztés a TeIR adatai alapján.

A vendéglátóhelyek alapterülete Gárdonyban és Velencén 1970-től 1985-ig dinamikus fejlődést mutat, 1985-től azonban 1990-ig csökkenő tendenciát figyelhetünk meg, Kápolnásnyéken, Pákozdön és Sukorón azonban növekedést állapíthatunk meg. A vendéglátóhelyek alapterületére vonatkozó adatokat a vendéglátóhelyek számával kiegészítve világossá válik, hogy Gárdonyban és Velencén az 1990-es adatsorban megjelenő csökkenés a Gárdonyban 14, Velencén pedig 10 vendéglátóhely megszűnésével esik egybe.

A Gárdonynál és Velencénél jóval szerényebb turisztikai funkciót betöltő kisebb települések közül 1990-re csak Pázmádon szűnt meg egy vendéglátóhely. A vendégek száma az idegenforgalmi szálláshelyeken az 1980-as és az 1985-ös évet összehasonlítva Gárdonyban 30527-ről 45483-ra emelkedik, Velencén pedig 1149 és 28777 fővel még látványosabb növekedést mutat. (3. táblázat) A kiskereskedelmi forgalom az 1980-as és 1985-ös évek adatait összehasonlítva Gárdonyban 250807 Ft-ról 400920 Ft-ra nőtt, Velencén 132082 Ft-ról 298264 Ft-ra emelkedett. (TeIR)

3. táblázat: A kiskereskedelmi boltok alapterületének változása a Velencei-tónál.(1970, 1980, 1985, 1990)

Kiskereskedelmi boltok alapterülete (m2)	Gárdony	K.nyék	Nadap	Pákozd	Pázmánd	Sukoró	Velence
1970	1982,	1509,	113,	669,	308,	170,	856,
1980	3353,	1659,	113,	482,	201,	195,	1856,
1985	3660,	1951,	113,	615,	360,	179,	934,
1990	3192,	1882,	113,	461,	360,	169,	1454,

Forrás: Saját szerkesztés a TeIR adatai alapján.

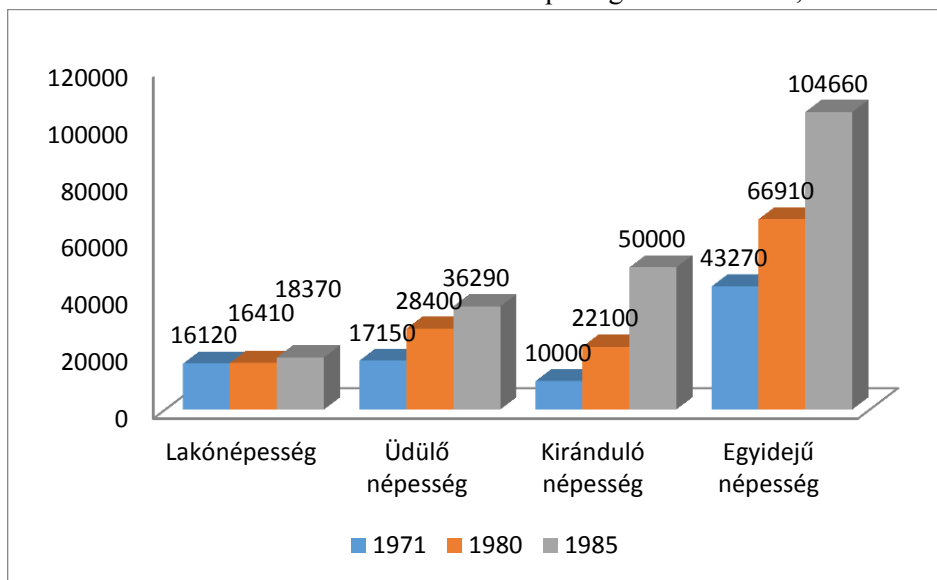
A kiskereskedelmi boltok alapterülete Gárdony és Kápolnásnyék esetében 1970-től 1985-ig dinamikus növekedett, 1990-ben pedig csökkenést mutat, Velencén az 1970-1980-közötti időszak növekedése, valamint az 1990-es év adata figyelemre méltó. (3. táblázat)

Itt az 1985-ös évben látható drasztikusnak tűnő csökkenést némileg ellensúlyozza az a tény, hogy Kápolnásnyék és Velence ekkor már területileg összenőttek. A csekély turisztikai szerepkörrel rendelkező Nadapon és Pázmándon, valamint a tó északi partján található Sukorón a kiskereskedelmi boltok területe a vizsgált időszakban viszonylag kiegyensúlyozott értékeket mutat.

A vizsgált adatok alapján úgy tűnik, hogy az idegenforgalmi szálláshelyek, vendéglátóhelyek, valamint a helyi kiskereskedelem adatsoraiban történő változások szoros összefüggést mutatnak, illetve hogy az idegenforgalommal kapcsolatos beruházások a helyi gazdaság egészére pozitív hatást gyakoroltak. A Vízgazdálkodási Intézet adatai alapján a Velencei-tó lakó-, üdülő és a kiránduló népességének 1971-től 1985-ig megfigyelhető folyamatos növekedése időben egybeesik az infrastrukturális fejlesztésekkel. (3. ábra)

A vizsgált időszakban a lakónépesség 1980-ig egy kisebb, 1985-ig viszont már egy jelentősebb növekedést mutat. Ezzel párhuzamosan az üdülő népesség, tehát a Velencei-tó településein éjszakázó turisták száma is látványosan, egyenletes ütemben kezdett emelkedni. A leglátványosabb növekedés a kiránduló népesség számában figyelhető meg, ami az egynapos és valószínűsíthetően a nyári hétvégéken érkező látogatók körének bővülését jelenti. (3. ábra)

3. ábra: A Velencei-tó lakó- üdülő- és kiránduló népességének változása, 1971-1985

Forrás: saját szerkesztés Bökfő, 1987 alapján

Az eddigi eredmények arra engednek következtetni, a vizsgált területen összefüggés figyelhető meg a turisztikai infra- és szuprastruktúra állapota és fejlesztése, a térség gazdasági potenciálja és a népességszám, üdülónépesség és a kirándulóforgalom között.

A szállásférőhelyek számának változási adataiból megállapíthatjuk, hogy az 1970-es évektől nem csupán a kereskedelmi szálláshelyek, hanem a magánüdülők száma is rohamosan emelkedett (4. táblázat), ami újabb kihívás elé állította a térség fejlesztésével foglalkozó szakembereket.

4. táblázat: Szállásférőhelyek számának változása a Velencei-tó - Vértes üdülőkörzetben 1971 és 1985 között

	1971	1985	1971/1985
Kereskedelmi szállásférőhely	555	5311	9,56
Üdülési szállásférőhely	842	2947	3,5
Magánüdülő férőhely	14170	28300	2
Összesen	15567	36558	2,35

Forrás: VÁTI 1987, 33. p.

A Velencei-tó - Vértes üdülőkörzet szállásférőhelyeinek száma mindhárom jelölt kategóriában dinamikus növekedést mutat, a legjelentősebb bővülést a kereskedelmi szálláshelyek száma mutatta, amihez a szállodák, motelek, kempingek és a fizetővendég szolgálat tartoztak. A szociálturizmus fejlesztéséért tett erőfeszítések szintén nem elhanyagolhatók, a vizsgált időszakban Velencén például több ifjúsági és üdülőtábor is létesült, ennek ellenére az üdülési szállásférőhelyek kategóriában látható nagyarányú növekedés főként a magánüdülők kapacitásbővülésének köszönhető. A VÁTI elemzéséből tudjuk, hogy az átlagos tartózkodási idő már ebben az időszakban is viszonylag rövidnek mondható: 1974-ben 3,4, 1985-ben pedig 3,8. 1983-84-ben a Velencei-tó partján nyári hétvégén naponta mintegy 120 000 fürdőző volt jelen, a fizető strandokra naponta átlagosan 56 000 fő látogatott, ami a rendelkezésre álló 55 400 strandférőhellyel összehasonlítva egyértelműen azt mutatja, hogy a hétvégi csúcsok idején a strandlétesítmények, köztük a WC-k, öltözők és szolgáltatások már nem voltak képesek megfelelően kielégíteni az odalátogatók igényeit. Ezek a problémák arra is visszavezethetők, hogy az 1971-ben megcélzott 17 km-es új standszakaszból 1985-ig csupán egy 4,8 km-es rész került kiépítésre, mivel a strandok akkori kezelői, az adott települések tanácsai nem tudták biztosítani a fejlesztések pénzügyi

feltételeit. A VÁTI leírása alapján a Velencei Tavi Közös Költségvetési Üzem veszteségesen üzemeltette a Velencei-tó strandjait. (VÁTI 1987)

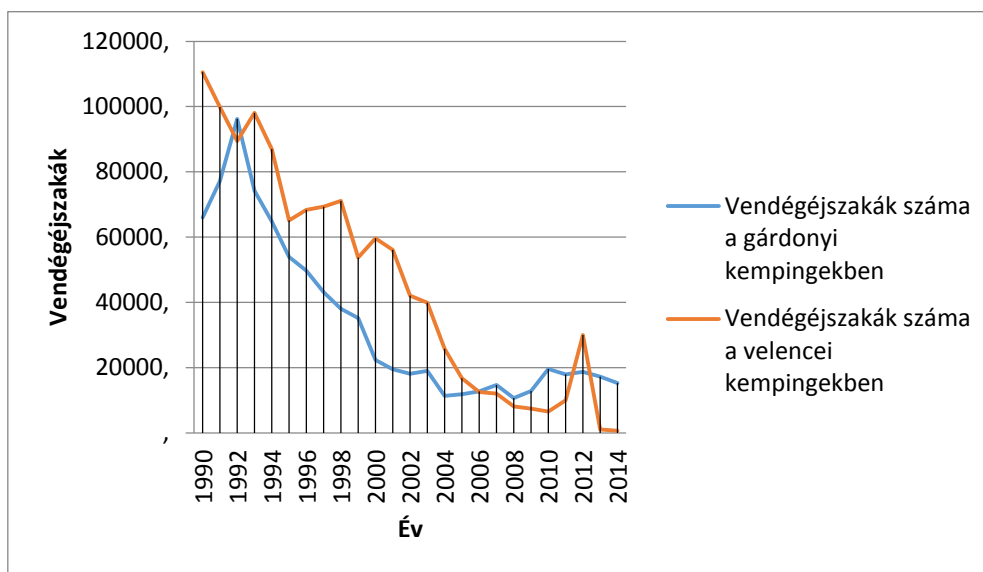
A Velencei-tó nemzetközi szerepének lassú kibontakozását jelzi, hogy a STASI a megfigyelendő nyaralóhelyek közé sorolta Agárdot is. Az oda látogató NDK-s turistákat a nyugatra történő disszidálás megakadályozása és nyugatnémet rokonaikkal, barátaikkal történő találkozások dokumentálása céljából a magyar hatóságokkal szorosan együttműködve figyelték. (BStU 1986)

4.3 A Velencei-tó turizmusának hanyatlása a rendszerváltást követően, útkeresés a XXI. század elején

Az 1990-es évek a Velencei-tó térségének gazdasági életében is mélyreható gazdasági változásokat hoztak. A privatizáció eredményeképp a legtöbb vállalat magántulajdonná vált, a gazdasági szervezetek száma pedig rohamos növekedésnek indult. Az újonnan induló vállalkozások mellett a régiékből alakult kis gazdasági társaságok is jelen voltak és vannak a Velencei-tó településein. (Bendi et al. 2013) A privatizáció másik legfontosabb következményét a Velencei-tó szempontjából a tájhasználat szabályozatlanná válása jelentette. (Molnár et al. 2002) Szintén meghatározó problémát jelentett a tó szélsőséges vízszíntingadozása. (Tombácz - Ress 1993) A kilencvenes években a Velencei-tó - Vértes üdülőkörzetben éjszakázó regisztrált vendégek 60%-a július-augusztusban érkezett (Csima 1996), ami meglehetősen erős szezonálisra utal. A külföldi turisták létszámukat tekintve elmaradtak a belföldiektől, de tartózkodási idejük - átlagosan egy hét - a belföldi turistákénál hosszabb, akik csak többnyire hosszú hétvégéket töltöttek a tónál. Budapest közelsége ebben hatalmas szerepet játszott. (Csima 1996) Az Országos Területfejlesztési Konceptiót jóváhagyó 35/1998 (III/20) Ogy. határozat kimondta, hogy Velencei-tó- Vértes kiemelt üdülőkörzet, de nem definiálta egyértelműen a határait.

A kempingturizmus és az ehhez kapcsolódó velencei-tavi fürdőzés szerepének változását a gárdonyi kempingekben eltöltött vendégéjszakák számának változásával vizsgáltam 1990-től 2014-ig, 25 év adatai alapján. (4. ábra)

4. ábra: Vendégéjszakák számának alakulása a gárdonyi és velencei kempingekben 1990-2014.

Forrás: Saját szerkesztés a TeIR adatai alapján

Az 1989-től városi ranggal rendelkező Gárdony kempingjeiben eltöltött vendégéjszakák száma 1990-től 2014-ig csökkenő tendenciát mutat, annak ellenére, hogy a „mélypontot”, a 2008-as évet követően – ami a gazdasági válság kezdetével esett egybe – lassú növekedést tapasztalhatunk. A gárdonyi és a hasonló tendenciát mutató velencei kempingek adatainak alapján a Velencei-tó kempingturizmusában 1992-től egyértelmű visszaesés figyelhető meg.

A gárdonyi és velencei kempingekben töltött vendégéjszakák kronologikus összehasonlítása alapján kiderül, hogy a két település kempingturizmusa az 1990-es évektől kisebb-nagyobb átmeneti növekedés ellenére - amelyekkel még mindig nem sikerült elérni az 1990-es évek első felében regisztrált számokat- folyamatosan csökkenő tendenciát mutat, ami nem csak egy településen történt változásokra, hanem a Velencei-tó egészére jellemző problémákra vezethető vissza. 1993-ban a Velencei-tó településeinek egyik legfontosabb létkérdésévé vált a tó vízpótlása, amihez több település önkormányzata is anyagi erőforrásokat biztosított. (Kupi 2000)

A kempingturizmus elmúlt évtizedekben történő hanyatlásában minden bizonnyal több tényező is szerepet játszott: a közlekedési infrastruktúra fejlődésének és az utazási szokások megváltozásának eredményeképpen a nyaralóhelyeken való tartózkodási idő is csökkenésnek indult, a szálláskínálat bővülésével pedig lehetőség nyílt a magasabb kategóriájú, de még mindig megfizethető szálláshelyeken való éjszakázásra is.

A kempingezést jellemző csökkenő tendenciával párhuzamosan a Velencei-tó térségének programlehetőségei lassan bővülni kezdtek, és annak ellenére, hogy a köztudatban még mindig fürdőhelyként szerepelnek a tóparti települések, az elmúlt időszakban már egyre több programlehetőséget kínáltak.

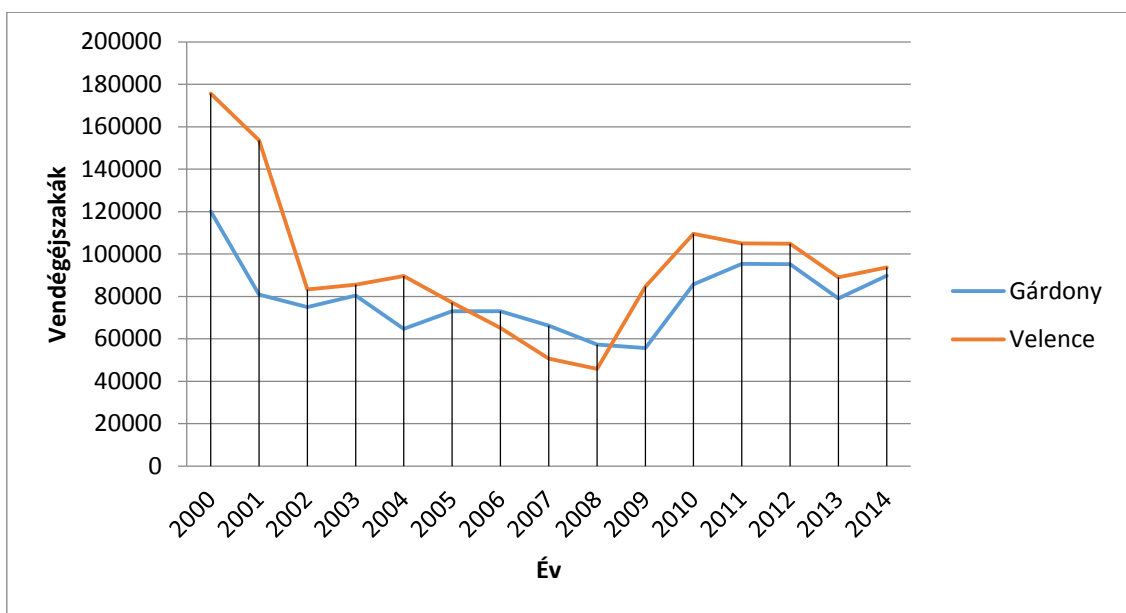
A gazdasági válság negatív hatása a turizmusra, valamint a Velencei-tó kapuja projekt megvalósítása körüli bonyodalmak egyaránt tovább fokozták a térség kempingturizmusának hanyatlását. Egyértelműen a Velencei-tó kempingturizmusának hanyatlásához hozzájáruló aktív negatív tényezőként kell megemlítenünk a tó partszakaszának és partfalának évről-évre romló állapotát is. Az 1970-es és 1980-as években még modernnek számító turisztikai infrastruktúra az ezredfordulóra már nagyon elavulttá vált, folyamatos fejlesztésére a településfejlesztés helyi szereplői csak kevés figyelmet fordítottak: „Az idő eljárt felettünk és az infrastruktúrát nem fejlesztettük, ebből adódóan elmaradt a vendég is, mert ugyanazért a pénzért, amit velencei-tavi nyaralásra költöttek, már a horvát tengerparton és más magasabb színvonalú helyeken is szállást és ellátást kaptak.” (Kupi 2015)

A vendégéjszakák száma az 1990-es évektől több jelentős Balaton-parti település kempingjeiben is folyamatos csökkenést mutat. A TeIR adatai szerint Balatonalmádi, Balatonfüred, Balatonkenese, Balatonszemes és Siófok kempingjei az 1990-ben regisztrált vendégéjszakák számát – a legkiemelkedőbb számokat hozva például Balatonfüred esetében 354670, Balatonszemes kempingjeiben pedig 256905 – még az 1-2 évet érintő átmeneti fellendülések ellenére sem voltak képesek túlszárnyalni, a magyarországi kempingezés népszerűségének csökkenése tehát országos tendenciának mondható.

A Velencei-tó és a Balaton kempingjeinek infrastrukturális állapota között a XXI. század elején már egyre élesebb különbségek rajzolódtak ki. A Balaton-part számos településén az 1990-es évektől a minőségi turizmus kiszolgálására alkalmas épületegyütteseket emeltek a kempingek területén, és általánosságban is fejlesztették a partszakasz turisztikai infrastruktúráját. (Kupi 2015) Ezzel ellentétben a Velencei-tónál ilyesfajta fejlesztések nem történtek, sőt a meglévő infrastruktúra folyamatos amortizációja vált jellemzővé.

A Velencei-tó turizmusában a XXI. század első éveit is jelentős visszaesést jelentettek. 2000-től 2001-ig a vendégéjszakák száma Gárdonyban és Velencén látványos csökkenésnek indult, ami a 2008-2009-es években éri el mélypontját, amiben az ekkor kibontakozó világgazdasági válság is jelentős szerepet játszhatott. (5. ábra)

5. ábra: A vendégéjszakák számának változása Gárdonyban és Velencén 2000–2014 között.

Forrás: Saját szerkesztés TeIR adatai alapján

A Széchenyi-terv keretein belül felújított és kibővített Agárdi Termál- és Gyógyfürdő 2005-ben újra megnyitotta kapuit, 2008-ra egy fedett wellness-részleggel is kibővült. (Vitek 2009) A vendégkör döntő többsége Székesfehérvárról és vonzáskörzetéből, illetve Budapestről és vonzáskörzetéből érkezik. Gárdony egyik legmeghatározóbb vállalkozása, az Agárdi Gyógy- és Termálfürdő 2012-ben 176574, egy évvel később pedig 179637 jegyet adott el, így valamivel több, mint 1 százalékkal növelte népszerűségét. Szigetvári Orsolya, az Agárdi Gyógy- és Termálfürdő Marketing és értékesítési vezetője elmondta, hogy a termálfürdőt más településekről látogató vendégek fejében a Velencei-tó még mindig csak egy napos kirándulási lehetőséget jelent. (Szigetvári 2013)

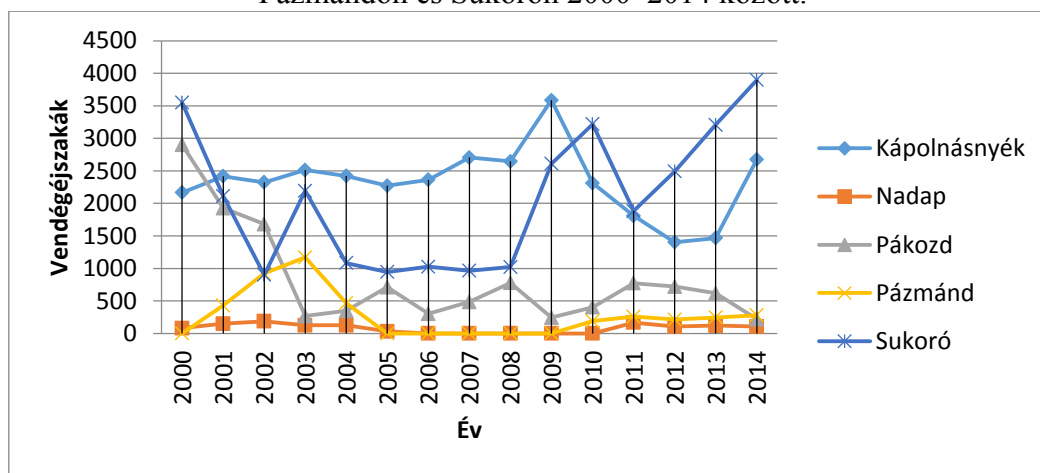
A következő években megfigyelhető növekedésben statisztikailag is kimutatható érdeme volt a turisztikai paletta tudatos bővítésének, amit az időközben létesült wellness-szállodák, a Hotel Vital Nautis és Velence Resort & Spa vendégéjszakáira vonatkozó adatok is alátámasztanak. A külföldi vendégek aránya 2012-ben a Velence Resort & Spa esetében 6,5% és a Hotel Vital Nautisban is csak 5,9%. A hasonló profilú balatoni szállodákban (pl. Flamingó, Kolping, Residence Balaton) ez az arány minden esetben 10 százalék felett van. A Velence Resort & Spa vendégéjszakái 2010-ben Velence vendégéjszakáinak 63%-át, 2011-ben már 66,4%-át tették ki. (TeIR)

A vendégkör nagy része (95-97%) belföldi vendégekből áll, külföldi turisták csak nagyon mérsékelt arányban fordulnak meg a szállodában és a fürdőben (3-5%). A vendégéjszakák

számának adatai alapján a Velence Resort & Spa első számú küldő területe Budapest. A fürdő napi vendégeit tekintve a helyből érkezők aránya nagyon magas, mivel ők egy kedvezménykártyára jogosultak. A napi strandolók közül még érdemes kiemelni a Budapestről, Budaörsről és Érdről érkezőket is. (Sívó 2015)

A Velencei-tó településeinek turisztikai funkciójában hatalmas különbségek mutathatók ki, ami természetesen alapjaiban határozza meg a turizmus településfejlesztésben betöltött szerepét is. A két városi ranggal rendelkező település, Gárdony és Velence képes jelentősebb vendégforgalom generálására, amit a vendégéjszakák és a vendégek száma is alátámaszt. A Velencei-tó többi parti illetve még turisztikai funkcióval is rendelkező háttértelepülése láthatóan csekély szerepet tölt be a térség idegenforgalmában. (6. ábra)

6. ábra: A vendégéjszakák számának változása Kápolnásnyéken, Nadapon, Pákozdon, Pázmándon és Sukorón 2000–2014 között.

Forrás: Saját szerkesztés TeIR adatai alapján

A Velencével már lényegében összeépült Kápolnásnyéken a legforgalmasabb, 2009-es évben számolt 3585 vendégéjszaka az abban az évben nem túl jónak mondható velencei 84559 és a gárdonyi 55693 vendégéjszakához viszonyítva is nagyon „szerénynek” nevezhető. Nadap és Pázmánd turizmusában alapvető problémát jelentett a szálláslehetőség több éves hiánya: Nadapon 2006-tól 2011-ig, Pázmándon pedig 2005-től 2010-ig nem állt rendelkezésre egyetlen kereskedelmi illetve magánszálláshely sem. A vendégéjszakák száma az északi parton fekvő Pákozdon 2000-től 2014-ig 2901-ről 220-ra csökkent, ami szintén a turisztikai fejlesztések szükségességét mutatja.

5. Összegzés

A szakirodalom, a levéltári források és a KSH adatainak elemzése alapján megállapíthatjuk, hogy a Velencei-tó turisztikai desztinációvá válása a XX. század első felében egy olyan láncreakciót indított el, ami az élet minden területére hatást gyakorolt, ezért ennek az ágazatnak a fejlesztését a jövőben sem lehetséges, és nem is érdemes a háttérbe szorítani. A történelmi vizsgálat rámutatott, hogy a Velencei-tó fejlesztésének számos problémája már a korábbi évszázadokban élt döntéshozókat is foglalkoztatta.

A kronologikus vizsgálatok megerősítették a hipotézisemet, hogy a Velencei-tónál erős összefüggés figyelhető meg a turisztikai infra- és szuprastruktúra állapota és fejlesztése, valamint a térség gazdasági teljesítőképessége között. A Velencei-tó turizmusának az 1990-es évek után elhatalmasodó válságában a magyarországi turizmus trendjeinek teljes átalakulása mellett döntő szerepet játszott az infrastrukturális fejlesztések hiánya, ami a Velencei-tó gazdasági potenciáljára is rányomta a bélyegét. A turisztikai szuprastruktúrához tartozó vendéglátóhelyek és kereskedelmi egységek területének változása, a szálláskapacitás bővülése egybe esett az 1970-es évektől egyre erősebben kimutatható beköltözésekkel.

A tó és környéke fejlesztésének történeti áttekintése azt a kérdést is felveti, hogy milyen alapvető struktúrákban fejleszthető a vizsgált terület. A főváros vonzáskörzetének bővülése szintén nem új jelenség, várható társadalmi - gazdasági-településszerkezeti és környezeti hatásainak vizsgálatához további kutatásokra van szükség.

A közlekedési, infrastrukturális fejlesztések, a turisztikai funkció erősödése és a napi ingázási lehetőségek megléte Székesfehérvárról és Budapestről egyre inkább népességvonzó tényezővé váltak. Ez a nagy ütemű fejlődés okozta később a Velencei-tó számos még ma is érezhető problémáját: A viszonylag rövid időn belül megnőtt kereslettel a többségében középfokú funkciót sem betöltő települések nem voltak képesek lépést tartani. A Velencei-tó északi partján fekvő települések nem tudták enyhíteni meg a déli part településeinek turisztikai főszezonban érezhető zsúfoltságát, mivel sem a fogadóképesség, sem a megfelelő infrastrukturális feltételek sem álltak rendelkezésre. A szezonális a többi turisztikailag attraktív tóhoz hasonlóan már a kezdetektől a velejárója a Velencei-tó turizmusának, speciálissá teszik azonban a Velencei-tó helyzetét a térséget érő agglomerációs hatások. A kirándulóforgalom növekedése, és ezzel párhuzamosan az éjszakázások csökkenése már a szocialista korszakban is megfigyelhető tendenciát jelentett. Amellett, hogy a zajos fővárosból

sokan költöznek ki a nyugodtabb Gárdonyba, Velencére, Kápolnásnyékre, Pákozdra, Sukoróra, Nadapra vagy Pázmándra, létezik ezekben a falvakban egy nem klasszikus turista tömeg, a „víkendházások”, akik a hétvégét vagy szabadidejüket töltik el a településeken, szálláshelyeiken számos vendég megfordul. Habár a rokonok, barátok természetesen nem fizetnek a szállásért, de vendéglátóikkal együtt pihenésre szánt költségeik egy részét helyben költik el, idejük egy részét pedig a helyi látnivalókra fordítják.

A XX. században a fürdővárosi jelleg a tóra, mint legfontosabb attrakcióra és a tóparti strandokra, víkendházakra épült. A XXI. század első évtizedének végére a térség kínálati palettája különböző termál- és a wellness-szolgáltatásokkal bővül, amelyeket egyéb szolgáltatásokkal (pl. helyi gasztronómia) próbálnak kiegészíteni.

A helyi turizmusfejlesztési elképzeléseknek sarkalatos pontja a tartózkodási idő meghosszabbításának gondolata, de ha azonban figyelembe vesszük a Velencei-tó turizmusának eddigi történetét - a hetvenes évektől robbanásszerű csúcsok jellemzik a strandok látogatottságát-, a térség kiváló megközelíthetőségét Budapestről és Székesfehérvárról, ami a folyamatos vasúti fejlesztések következtében egyre inkább javul, tehát az utazási idő rövidül, akkor világossá válik, hogy ez a jövőben sem lesz lényegesen növelhető.

FELHASZNÁLT IRODALOM:

1. Barabás J. (1950): Nádvágás a Velencei-tavon. In: *Ethnographia*, 66 (1-2.) 81-90. p.
2. Beluszky P. – Sikos T. T. (2007): Változó falvaink. Magyarország falutípusai. Budapest: MTA Társadalomkutató Központ. 459 p.
3. Bendi L. - Molnár H. - Stadler K. (2013) Velencei-tó és Térsége, Váli-völgy, Vértes Térség középtávú stratégiai cselekvési program. Módszertani és gyakorlati szakmai anyag a Velencei-tó és Térsége, Váli-völgy, Vértes Térség egységes fejlesztési stratégiájának kialakítása érdekében. Velence: Velencei-tó Térségfejlesztő Közhasznú Egyesület. 110 p.
4. Bencsik P. (2007): A kisebb határszéli forgalom Magyarország és a szomszédos államok között 1898–1941. In: *Rendvédelem* 2007 (16) 14-24. p.
5. Boromisza Zs. (2012): Tájváltozás a Velencei-tó partján. In: *Tájvédelmi füzetek*, 1(2) 89-99.p.
6. Bököfi S. (1987): A Velencei-tavi Vízgazdálkodási Fejlesztési Program megalapozását szolgáló tanulmányterv. Part- és mederszabályozás. Vízgazdálkodási Intézet. Budapest. 21 p.
7. BStU (1986) Archiv der Zentralstelle MfS HA VI Nr. 44 Hauptabteilung VI Bereich Auslandstourismus. Berlin 29. Mai 1986 Berichterstattung zur Auswertung der Beratungen mit den Bruderorganen der CSSR, VRB und UVR zur Sicherung des Tourismusverkehrs von Bürgern der DDR in diese Länder. 14 (BStU 210).
8. Bulkai P. (Szerk.) (1986): A Velencei-tó térségének regionális vízellátása. Fejlesztési koncepció [s.l.] Országos Vízügyi Hivatal Vízellátási és Csatornázási Főosztálya. 10 p.
9. Csima P. (1996) A Velencei-tavi térség üdülési alkalmasságának és terhelhetőségének vizsgálata. Budapest: Kertészeti és Élelmiszeripari Egyetem Tájvédelmi Tanszéke. 24p.
10. Előterjesztés (1990): Előterjesztés a Minisztertanács részére a Velencei-tavi Üdülőkörzet hosszú távú központi fejlesztési programjáról és regionális rendezési tervéről. Budapest: Belügyminisztérium.
11. Erdős F. – Hári GY. – Kelemen K. (2001): Pákozd. Budapest: Száz magyar falu könyvesháza Kht. 188 p.
12. FML (1971): Fejér Megyei Levéltár. FML VIB 9. d. 1. köt. Velencei-tavi fejlesztési program. 7-8- 1971.
13. Galambos I. – Törzsök A. (2013): A kempingturizmus virágkora. Adalékok a keszthelyi kempingturizmus történetéhez. In: *Földrajzi Közlemények*, 137 (2) 182–199.
14. Galambos I. – Törzsök A. (2015): Keszthely fürdőváros turizmusa a két világháború között. 77-94. p. In: GALAMBOS et al. (Szerk.): *Fürdővárosok*. Budapest: TITE. 292p.
15. Kovács M. – Gonda I. (Szerk.) (1958): Velencei tó. Székesfehérvár: Fejér Megyei Tanács Idegenforgalmi Hivatala. 79 p.

16. KSH (1967): Fejér megye statisztikai évkönyve, 1966. (1967) Budapest: Statisztikai Kiadó Vállalat. 315 p.
17. Kupi L. (2000): Kápolnásnyék története. Kápolnásnyék: Kápolnásnyék Önkormányzata. 113 p.
18. Kupi L. (2004): Város volt, város lett. Velence története. Velence-Budapest: Kornétás. 222 p.
19. Molnár A. - Sasi Nagy I. - Velker D. - Korbonits D. (2002): Velencei - tó - Vértes kiemelt üdülőkörzet területfejlesztési koncepciója. Budapest: VÁTI. 149 p.
20. Molnár A. - Nagy Á. - Győri I. (2006): A Velencei-tó Vértes kiemelt üdülőkörzet területfejlesztési programjának a Velencei-tó Környéki Többcélú Kistérségi Társulás településeire vonatkozó elhatározásai. Velencei-tó Környéki Többcélú Kistérségi Társulás által jóváhagyott dokumentáció. 2006. augusztus hó. 174 p. Forrás: http://www.velenceikisterseg.hu/images/uploaded/File/ter_fej_prog_2006_aug.pdf (Letöltés időpontja: 2017.01.30.)
21. MOT (1936): *Magyar Országos Tudósító* 1936. november 18. 18 (264) 70.
22. Mozolovszky S. (Szerk.) (1938): *Magyarország üdülő-, fürdő - és szállóhelyei az 1937. évben.* [Budapest: Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal.] (Magyar Statisztikai Közlemények) 45 p.
23. Nagy B. (Szerk.) (2005): A település, az épített világ. Budapest: B+V Lap- és Könyvkiadó Kft. 492p.
24. Papp-Váry Á. (2005): Magyarország története térképeken. Budapest: Kossuth - Cartographia. 279. p.
25. Petykó CS. (2010): Kempingturizmus Magyarországon. Budapest: (s.n.). 193. p.
26. Polgár I. (1914): A Velencei tó. Közgazdasági tanulmány. Székesfehérvár: Debreczeni István Könyvnyomdája. 23 p.
27. Pupos T. (2007): A projekttervezés lényege, alkalmazásának fontossága és sajátosságai. 69–129. p. In: CSER J. – TÓTH T. (Szerk.): Területi és projekttervezési ismeretek. Debrecen: Debreceni Egyetem Agrár- és Műszaki Tudományok Centruma. 188 p.
28. Rehák G. (2011): Turizmuspolitika Magyarországon különös tekintettel a Kádár-korszak első tíz évére. [PhD disszertáció.] Debrecen: Debreceni Egyetem
29. RVA (2001): Fejér megyei kistérségek összehangolt stratégiai programja. Székesfehérvár: Regionális Vállalkozásfejlesztési Alapítvány. 146. p.
30. Sédi K. (1944): Velencei-tó. Budapest: Velencei-tavi Országos Szövetség. 110. p.
31. SÉV (1919–1922): Statisztikai évkönyv. Budapest: Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal. 22 p.
32. Sikos T. – Beluszky P. (2007): Változó falvaink. Magyarország falutípusai. Budapest: MTA Társadalomkutató Központ. 459. p.

33. Springer F. (Szerk.) (1989): A központi fejlesztési program és regionális rendezési terv összefoglaló kivonata. Budapest: Velencei-tavi Tárcaközi Operatív Bizottság. 62 p.
34. Szauer R. (1964): Camping Magyarországon. Budapest: Kossuth Nyomda. 208 p.
35. Szegmens Piackutató (2009): Velencei-tó területfejlesztési program stratégiai tervezés alapjainak vizsgálata. Általános összefoglaló. (letöltés időpontja: 2017.02.08.) Forrás: http://www.terport.hu/webfm_send/679
36. TeIR. Települési Statisztikai Adatok Rendszere, Településfejlesztési Információs Rendszer: www.teir.hu (Letöltés időpontja: 2018.07.20.)
37. Tihanyi J. (1986): Idegenforgalmunk történetéből. A vizek vonzása. In: *Élet és Tudomány* 1986 (12) 361–363.p.
38. Tombácz E.- Ress S. (1993): Velence-tavi fejlesztés értékelése, program javaslat. Budapest: Öko Rt. 62 p.
39. Vaszócsik V. – Sárdi A. – Hajba A. (2014): Fejér Megye Területfejlesztési Konceptiója. Budapest: Lechner Lajos Tudásközpont Nonprofit Kft. Területi és Építésügyi Szakértői osztálya – National Development Consulting Projektfejlesztő Zrt. 324 p. Forrás: http://www.fejer.hu/user/browser/File/Ter%C3%BCletfejleszt%C3%A9s/Fej%C3%A9r%20Megyei%20Ter%C3%BCletfejleszt%C3%A9si%20Program/Program%20dokumentumai/FMTFP_k%C3%B6zgy%C5%B1l%C3%A9s_2014_06_26.pdf (Letöltés időpontja: 2017.02.08)
40. VÁTI (1980): Velencei-tavi üdülőtáj Gárdony, Pákozd, Velence, Kápolnásnyék, Sukoró, Nadap, Pázmánd, Vereb, Lovasberény, Pátka általános rendezési terve, városépítési koncepció. Budapest: VÁTI. 290 p.
41. VÁTI (1986): A Velencei-tavi üdülőtáj regionális rendezési terve. Vizsgálatok szintézise. Budapest: VÁTI. 49 p.
42. VÁTI (1987): A központi fejlesztési program és regionális rendezési terv koncepciója. Tárcaközi egyeztetési anyag. Budapest: VÁTI. 109 p.
43. VÁTI (2009): Fejér megye területrendezési terve. Budapest: VÁTI Regionális Fejlesztési és Urbanisztikai Kht. Forrás: <http://www.e-epites.com/anyagok/fejer.pdf> (Letöltés időpontja: 2017.02.10)
44. Vitek G. (2009): Gárdony. Agárd, Dinnyés és Gárdony története a kezdetektől napjainkig. Dinnyés-Gárdony 326 p.
45. Votisky A. (1934): A Velencei-tó problémái. Budapest: Bethlen Gábor irodalmi és nyomdai rt. 26.p.
46. VTE (2011): Velencei-tó Térségfejlesztő Egyesület LEADER Helyi Akciócsoport Helyi vidékfejlesztési stratégiája. (Letöltés időpontja: 2017.02.07) Forrás: http://velenceitoleader.eu/files/HVS/HVS_2011-uj.pdf
47. Záhonyi F. (1964): A fizetővendég szolgálat, a campingek és motelek a szálláskapacitás tartalékai. In: *Idegenforgalom* 10 (23-24) p. 20-21.

INTERJÚK

1. Kupi L. (2015): Interjú Kupi Lászlóval, Kápolnásnyék volt alpolgármesterével. Készítette: Wirth G. 2015.06.10.
2. Sívó R. (2015): Interjú Sívó Rolanddal, a Velence Resort & Spa szálloda igazgatójával. Készítette: Wirth G. 2015.07.17.
3. Szigetvári O. (2013): Interjú Szigetvári Orsolyával, az Agárdi Gyógy- és Termálfürdő marketing- és értékesítési vezetőjével. Készítette: Wirth G. 2013.11.12.
4. Tóth I. (2013): Interjú Tóth Istvánval, Gárdony polgármesterével. Készítette: Wirth G. 2013.11.19.
5. Vitkóczy É. (2010): Springer Ferenc – a tómentő. Készült a szerző dr. Richvalszky Évával, Springer Ferenc özvegyével, dr. Springer Miklóssal, Springer Ferenc öccsével és Szaniszló Elemérrel, a VIB Titkárságának egykori munkatársával készített interjúi alapján.
6. www.regioregia.hu/index.php?hir_id=4400 (Letöltés időpontja: 2014.01.28.)